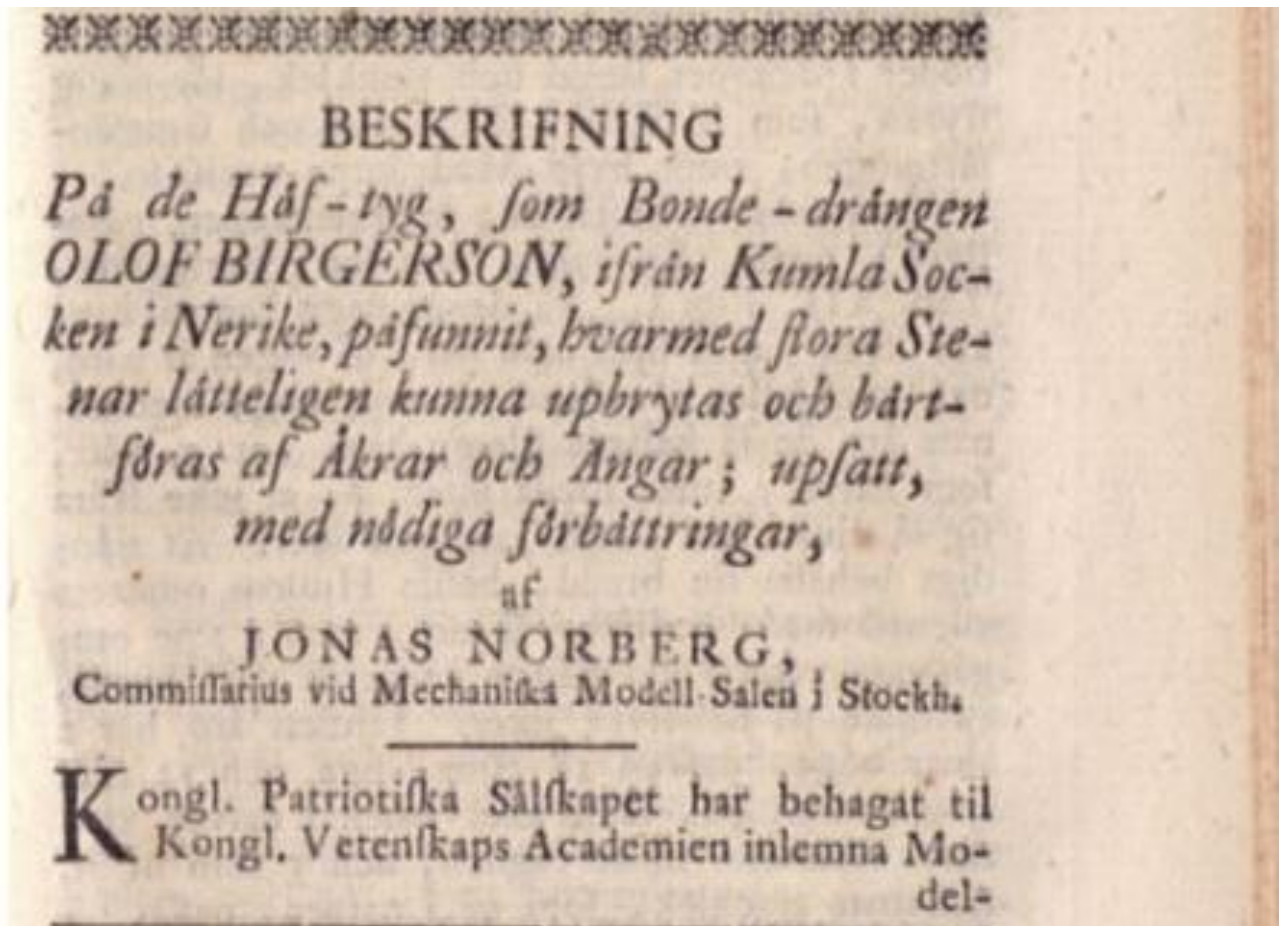

an-tecknat

Medlemsblad för Sollentuna Släktforskare nr 2 - 2022

Källa: Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar 1773

Ett häftyg för att bryta och bortföra stenar

Läs på sid. 9 om bonddrängen Olof Birgerssons påfund.

Kalendarium	sid. 2	Min morfar som soldat	sid. 6
Ordförandens spalt	sid. 3	Prästfrun Helena Löfgren	sid. 8
Årsmötet 2022	sid. 3	Bonddrängen Olof Birgersson	sid. 9
Några vägar i Sollentuna	sid. 4	Studiebesök Riksarkivet Täby	sid. 12

Sollentuna Släktforskare

c/o Marianne Ljungström
Flädervägen 55
194 64 Upplands Väsby

Hemsida: www.sollentunaslaktforskare.se
e-post: info@sollentunaslaktforskare.se
Plusgiro: 712 140-3
Swish: 123 103 64 66

Föreningen, som är politiskt och religiöst obunden, bildades 1990 och har cirka 200 medlemmar. Föreningen vill öka intresset för släktforskning, bland annat genom föredrag och studiebesök.

Styrelsen

Marianne Ljungström, ordförande

Kaj Högländer, vice ordförande

Agneta Berghem, sekreterare

Kjell Hassel, kassör

Camilla Wetzel

Owe Lindquist

Per-Göran Olsson

Styrelsen kan nås via föreningens e-post:
info@sollentunaslaktforskare.se

Föreningen är medlem i Sveriges Släktforskarförbund och samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan.

an-tecknat

ISSN 2002-9799

Medlemsbladet beräknas komma ut med fyra nummer per år och ingår i medlemsavgiften.
Ansvarig utgivare: Marianne Ljungström tel. 070-351 30 24.

Redaktionsgruppen består av Agneta Berghem, Agneta Svensson, Camilla Wetzel, Birgitta Hassel och Margaretha Vinterholt.

Manus och bilder skickas till: Margaretha Vinterholt: marg.vinter@gmail.com
Nästa nummer beräknas komma ut i september.
Tryck: Stocken - Snabbtryck AB, Sollentuna.

Kalendarium

Föredragen äger rum i Amornasalen eller via Zoom. Information om eventuella ändringar får du via e-post och på vår hemsida.

Läs mer ingående om föredragen på vår hemsida.

Föredragen börjar kl. 18.00 och håller på i cirka en timme.

Torsdagen den 12 maj kl. 13.00-14.00

STUDIEBESÖK Stockholms stadsarkiv Liljeholmen: Byggnadsritningar och kartor. Anmälan och avgift, se föreningens hemsida.

Onsdagen den 21 september kl. 18.00

FÖREDRAG av Christer Carmevik: "DNA".

Lördagen den 8 oktober kl. 11.00-15.00

ÖPPET HUS på Sollentuna bibliotek.

Onsdagen den 12 oktober kl. 18.00

FÖREDRAG av Lars Nilsson: "Jorden vi ärvde. Om gårdsforskning".

Fler aktiviteter i höst kommer i septembernumret.

Släktforskarstödet

vid släktforskarstöderna på Sollentuna bibliotek ges följande onsdagar i vår: 11/5 och 8/6 och i höst: 24/8, 21/9, 19/10, 16/11 och 14/12. Boka i förväg via nätet. Se vår hemsida www.sollentunaslaktforskare.se och välj Släktforskning/Forskarstöd för instruktioner och länk till bokningen.

Aktiviteter i annan regi

4-9 juli Släktforskarvecka i Skåne. Se vidare på sfvs2022.sgfm.se

20-21 augusti Släktforskarförbundets släktforskarstöd i Skövde. Se vidare på sfd2022.se

Ordföranden har ordet

Hej släktforskarvänner!

Årsmötet är avklarat och jag tackar för förtroendet att vara ordförande ytterligare ett år.

Efter mötet höll vår medlem Hans Högman ett intressant föredrag om ”soldater”.

Det är alltid roligt när en medlem vill berätta om vad denne hittat eller har kunskap om, så hör av dig om du har något som kan vara intressant för oss andra att höra.

Förhoppningsvis kan vi i fortsättningen ha fysiska möten och vi som är 65+ har fått den fjärde vaccindosen vilket känns skönt. Det som varit positivt med pandemin är att verktyget Zoom slagit igenom och att det har funnits många föredrag att lyssna på, men det är ju förstås trevligare att ses fysiskt.

När jag skriver detta har påsken precis börjat och jag är i norra Bohuslän där himlen är blå och solen skiner. Det får mig att tänka på att snart är det sommar och att det händer en hel del i övriga landet som kan vara värt att besöka, så håll koll på kalendarier på Förbundets hemsida www.rötter.se där mycket annonseras.

Släktforskar dagarna är i Skövde i år och det ska bli roligt att åka dit och träffa utställare och forskare från hela landet.

EFTERLYSNING! Vi behöver flera nya personer som kan hjälpa till med släktforskarstödet på biblioteket. Det är alltid två personer som hjälps åt och det rör sig om en till två gånger per termin.

Jag önskar er alla en skön sommar.

Marianne Ljungström

Årsmötet 2022

Glädjande många medlemmar deltog på föreningens årsmöte som hölls i Tintomrarummet i Sollentuna bibliotek onsdagen 9 mars. På mötet behandlades stadgeenliga ärenden.

Till mötesordförande valdes Kaj Höglander och till sekreterare valdes Agneta Berghem och de skötte uppdraget alldeles utmärkt.

Balans- och resultaträkningen för 2021 fastställdes och styrelsen beviljades ansvarsfrihet.

Budget för 2022 fastställdes samt att medlemsavgiften för 2023 blir oförändrad, det vill säga 200 kr för enskild medlem, 80 kr för familjemedlem på samma adress och för ungdomar 50 kr till och med det år de fyller 25 år.

Några motioner ifrån medlemmarna hade inte lämnats in.

Margaretha Vinterholt avgick som vice ordförande. Hon avtackades i sin frånvaro

för det goda och långa arbete som hon har utfört sedan 2010 i styrelsen.

Per-Göran Olsson valdes in i styrelsen. Övriga styrelsemedlemmar kvarstår i sina uppdrag.

Revisorerna och revisorssuppleanten omvaldes.

Fortfarande ville ingen vara med i valberedningen, så styrelsen får åta sig valberedningens uppgifter.

Mötesordförande Kaj Höglander påtalade att det behövs en administratör till föreningens Facebookgrupp. Hör gärna av er till styrelsen på e-postadress info@sollentunaslaktforskare.se

Efter årsmötet hölls ett informativt föredrag om ”Knektar, ryttare och båtsmän – indelningsverket 1682–1901” av Hans Högman.

Camilla Wetzel

Några vägar i Sollentuna

Flera vägar i Sollentuna är uppkallade efter privatpersoner. Vår medlem Agneta Berghem snubblade så att säga på några av dem när hon forskade om sin bostads i Viby historia.

I samband med att jag forskade om vår fastighets historia och vem som bott här tidigare stötte jag på några privatpersoner som givit namn åt vägar i Sollentuna. Jag började då fundera över andra personer som också fått vägar uppkallade efter sig och ger här några exempel.

Olof Schaffers väg

Tidigare ägare till vår fastighet hade köpt tomten 1922 av AB Norrvikens Villastad. Bolaget ägdes då huvudsakligen av direktör Olof Schaffer (1877–1937) och det var han som undertecknade avtalet med köparna. Olof Schaffer hade 1908 anställts som tomtförsäljare i bolaget. År 1919 köpte han ut bolagets grundare. Med 84 % av aktiekapitalet i sin hand styrde han sedan bolaget enväldigt under cirka 25 år. Han har fått en liten väg i Viby uppkallad efter sig.

utjord av Carl Frans Lundström (1823–1917) på Antuna gård för 232 000 kronor. Ragnar var hans dotter Callas barn och Berndt var gift med Callas dotter Gunhild. Ingen av de båda familjerna bosatte sig i villastaden.

Företaget AB Norrvikens Villastad registrerades den 11 november 1906 och var aktivt till 1965 då det såldes till AB Skånska Cementgjuteriet.

Att det i början av 1900-talet inte var någon idyll i Norrvikens villastad framkommer av de bråk mellan bolaget och fastighetsägarna som dagspressen rapporterade om. Som exempel kan nämnas att bolaget hade stora problem med vatten- och avloppsnetet och i november och december 1912 pågick en tvist om ägandet av vattenledningen.

Olof Schaffer, DN 1937-05-30.

Bolagets grundare var Berndt Hasselrot (1862–1930) och Ragnar Liljenroth (1869–1944), som 1905-10-10 fått köpa bland annat 3 mantal säteri Viby, 2 mantal frälse Kista, 1 mantal frälse Gillberga, 1 7/8-dels mantal skatte Gillberga samt Gillberga

*Olof Schaffers väg 2021-03-11.
Foto: Agneta Berghem*

*Olof Schaffer (1877–1937), 1920-tal.
Foto: Sollentuna kommunarkiv*

Mäster Henriks allé

År 1409 nämns Viby första gången i skrift och stavas då "Widhaby". Namnet är dock känt redan från 1299 och härleds från fornnordiska "vidher" som betyder ved eller skog. Viby betyder alltså skogsbyn.¹

På 1500-talet bestod byn av tre gårdar. Bland tidiga ägare till Viby gård märks nära släktingar till Martin Aschaneus (Mårten Larsson), landets förste "riksantikvarie" och fornforskare.² I början av 1600-talet ägdes två av gårdarna av skeppsbyggmästaren Henrik Hubertsson (död 1627) som var med och byggde regalskeppet Vasas. Henrik Hubertsson, kallad Mäster Henrik, hade stort intresse för gården, möjligtvis beroende på förekomsten av omfattande ekbestånd på dess marker. Ek var dåtidens skeppsbyggnadsmaterial och det är mycket troligt att det i regalskeppet Vasas skrov finns ekvirke från Viby. Mäster Henriks allé, som idag leder upp till gården, är uppkallad efter honom. Gården sköttes dock i realiteten av hans hustru, Margareta Nilsson, som också bosatte sig där som änka.

Johan Berndes väg

Johan Berndes. Foto: Nordiska museet

År 1628 förvärvades Viby av diplomaten Lars Nilsson (Tungel) (1582–1633). Efter honom gick egendomen genom byte 1641 till landshövdingen i Kopparbergs län

¹ https://sv.wikipedia.org/wiki/Norrvikens_villastad [hämtad 2021-03-19].

² Julin, Börje: "En historiskt intressant by med anor från yngre järnålder", *Bygdebladet* 2001 Nr 49 samt <https://www.villaagarna.se/contentassets/47089fb8e1ae4c2d80c3766a11a26cee/viby-i-sollentuna-historia-fran-hembygdsforeningen.pdf>.

Johan Berndes den yngre (1603–1652). Han skapade på 1640-talet säteriet Sollentunaholm vilket lade Viby under sig. Han har fått namnge en väg vid Sollentuna kyrka, i den del av Norrviken som idag heter Klockaregården.

Per Erssons väg

Vem Per Ersson var, som fått en väg i Viby uppkallad efter sig, har jag fått veta av Sollentunas kommunantikvarie Olof Svanberg. Per Ersson var helt enkelt den förste till namnet kände bonden i Viby. Han levde under 1500-talet.

Per Erssons väg 2021-08-19.

Foto: Agneta Berghem

Ebba Brahes väg

Ebba Brahe (1596–1674). Foto: Wikipedia

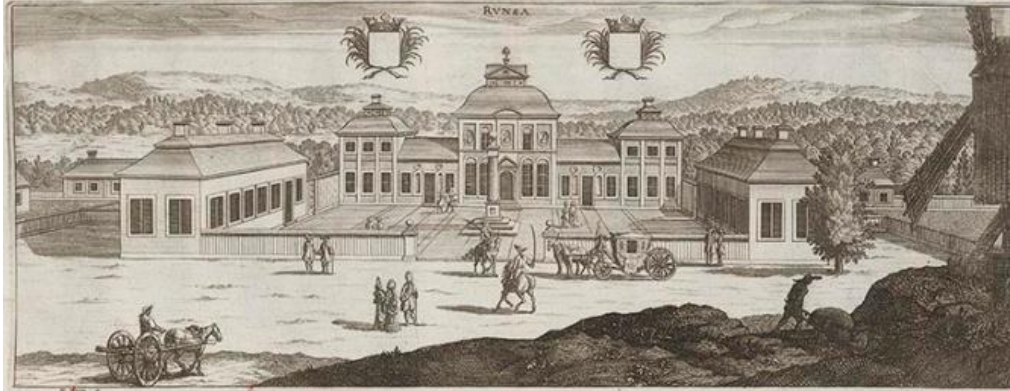
Ebba Brahes väg är en del av den gamla Stäketvägen som lär ha funnits i varje fall från tidig medeltid. Vägen går i de delar av Rotebro som numera heter Rotebro centrum och Gillberga. Gården Ebba (Magnusdotter) Brahe (1596–1674) ägde i närheten var Runsa i Upplands Väsby. För att komma dit landvägen kan hon ha färdats på Stäketvägen/Ebba Brahes väg, tagit av

mot Vällsta, vidare över Ed för att sedan anlända till Runsa.

”Huvudbyggnaden härrör från mitten av 1600-talet och är möjligen uppförd som lustslott för Ebba Brahe som änka. Byggnaden ritades troligen av barockarkitekten

Jean De la Vallée och anses vara ett av hans främsta verk”, enligt Wikipedia.

Vår kommunantikvarie menar att denna koppling är svag även om vi förstärker den med att Runsa låg i Sollentuna härad. Han fortsätter: ”Mycket bättre blir det inte om

Runsa slott, Erik Dahlbergh - Kungliga Biblioteket / Suecia antiqua et hodierna - volume 1.

vi lägger till att Ebba och hennes make Jacob de la Gardie uppförde Jacobsdals slott, nuvarande Ulriksdals slott alldeles söder om oss. Men om vi tänker efter blir det bökigt att ta sjövägen från Jacobsdal till Runsa. Så skulle de åka mellan dessa gårdar var det nog landvägen som gick snabbast. Tyvärr det bästa jag kan åstadkomma. Fastern Ebba Pedersdotter Brahe (1555–1635) skall enligt uppgift ha avlidit

på Vallstanäs vid Fysingen i nuvarande Rosersberg. Hon lär ju då passerat Sollentuna vid många tillfällen men det gäller ju mängder av människor. Anledningen till vägnamnet är således höljt i dunkel...” Ebba (Magnusdotter) Brahe har gått till historien som Gustav II Adolfs stora ungdomskärlek.

Agneta Berghem

Min morfar som soldat

Vår medlem Margaretha Vinterholt upptäckte att hennes morfar varit stamanställd soldat. Hur kom det sig att ett e-mail kom att betyda så mycket för hennes släktforskning?

Aldrig har jag hört min mamma eller min morbror berätta eller säga någonting om att deras far, min morfar Gottfrid, varit stamanställd militär. Visste de om det? De var båda under 10 år när deras far gick bort.

Morfar föddes i Dalarna, En dag när jag släktforskar på honom och hans anor finner jag följande notering i en husförhörlängd.

Utflyttad/Överförd till 2a Svea artilleriregemente församling Stockholm 1897-12-09.

När man söker honom i Folkräkningen för 1900 återfinns han i Stockholms stad. Där står att han bor i Adolf Fredriks

församling och arbetar som kusk och att han är ogift och ensamstående.

I Rotemansarkivet hittar man inte bara var han bor i Stockholm utan vidare finns en notering om *Svea Livgarde 6 batteriet; Svea Artilleriregemente, Rote 20 (Narvaroten), Upplands artilleriregemente (litt. L 2).*

Vidare hittar jag uppgifter om honom i Arkiv Digital ”Befolkningen i Sverige 1860–1930” *Finns 1894–1907 i Upplands artilleriregementes församling, Stockholms stad.*

Gottfrid vid tiden då han gjorde militärtjänst i Stockholm under tre år. Fotograf okänd.

Efter kontakter med Krigsarkivet i Stockholm framkommer följande två intressanta uppgifter:

Med ledning av det som står i rotemansarkivet tycks Gottfrid varit stamanställd som artillerist vid Andra Svea artilleriregemente, 6 batteriet, 1897–1900. Det låg förlagt i Stockholm till 1901 och flyttades sedan till Uppsala. 1904 bytte regementet namn till Upplands artilleriregemente. Regimentet hade en egen församling som flyttade med till Uppsala. Krigsarkivet kan forska om honom i Upplands artilleriregementes arkiv åt dig mot en forskningsavgift Vi bör kunna hitta honom i en stamrulla.

Jag har nu hittat en del uppgifter om Gottfrid. Han låg vid Upplands artilleriregemente, som är detsamma som Kungliga 2:a Svea artilleriregemente. Han var där nr 64 i 6:e batteriet och jag har tagit kopior från rullan i det batteriet. Jag

har även kopia på hans värnpliktskort, men det innehåller bara senare uppgifter, då han gjorde Landstormövning 1918 på I13 (Dalaregementet) under 5 dagar. Tänkte också skicka med de kyrkoboksuppgifter jag funnit under min forskning.

Landsarkivet i Uppsala delgav mig följande information efter att jag skrev till dem: *Han var stamanställd som artillerist vid Andra Svea artilleriregemente, 6 batteriet, 1897–1900. Det låg förlagt i Stockholm till 1901 och flyttades sedan till Uppsala. 1904 bytte regementet namn till Upplands artilleriregemente.*

Var låg regementet i Stockholm?

2:a Svea artilleriregemente (senare Upplands artilleriregemente) bildades den 1 oktober 1894 genom sammanslagning av två batterier ur Första Svea artilleriregemente och två ur Wendels artilleriregemente. Det fanns kvar i Stockholm fram till 1901 då det flyttades till Uppsala och fick beteckningen A5. Regimentet förlades till en början till Första Svea artilleriregemente på Valhallavägen i Stockholm. Den 12 oktober 1897 flyttades regementet till Storgatan och kvarteret Krubban, där man övertog kaserner från Livgardet till häst, vilka flyttade till Lidingövägen. På platsen för regementet finns idag Historiska museet.

Ja, detta är berättelsen om hur jag hittade att min morfar varit stamanställd soldat, det vill säga att han hade tagit värnning i tre år.

Men vad har e-målet med det här att göra?

”Ursäkta om jag stör, men här kommer ett meddelande från en nybliven släktforskare ... Misstänker att vi kan vara släkt och då möjligen kusiner på morfars sida...”

Detta har lett till fortsatt kontakt mellan mig och ”den nyblivne släktforskaren”, min halvkusin, och av honom fick jag fotografiet av vår morfar som ung då han gjorde militärtjänst i Stockholm. Fotografiet har jag aldrig sett tidigare.

Margaretha Vinterholt

Prästfrun Helena Löfgren

Den 3 februari lyssnade Annika Rullgård i Mora till en Zoom-föreläsning anordnad av Sollentuna släktforskarförening om hur livet kan ha tett sig för prästfruar. Föreläsningen inspirerade henne till att skriva om en prästfru som korsat hennes väg när hon släktforskat.

År 1666 föddes Helena Löfgren, dotter till landskamreraren Simon Simonsson Löfgren och hans hustru, i Västerås. Endast 16 år gammal gifte hon sig den 26 september 1682 med den 19 år äldre Jacob Boethius. Vid giftermålet överförde drottning Hedvig Eleonora kronohemmanet Västerkvarn i Kolbäck till Boethius. Västerkvarn hade på mycket fördelaktiga villkor innehafts av Helena Löfgrens släkt.

Epitafium (på en pelare i korgången) över landskamreraren Simon Simonsson Löfgren. Västerås domkyrka. Källa: DigitaltMuseum.

År 1693 flyttade Helena Löfgren med sin man och barn till Mora. Han hade varit lärare i Västerås och även varit rektor vid Trivialskolan men hamnat i osämja med kollegor och biskopen.

Kungen utsåg sommaren 1691 Boethius till kyrkoherde i Mora. Med utnämningen försökte man kanske förekomma ytterligare osämja i Västerås men för Boethius hade utnämningen ett ekonomiskt värde. Med kyrkoherdelön och

inkomster från Västerkvarn skulle han förhoppningsvis kunna bli kvitt sina skulder.

Helena Löfgren och hennes man hade sönerna Daniel född 1684, Jacob född 1690, Johan, Simon, Eric och dottern Helena född den 4 april 1696. Helena födde alltså minst ett barn efter att familjen flyttat till Mora.

Den 19 november 1697 skrev Jacob Boethius brev till kungen, ärkebiskopen och alla präster som just då var församlade på riksdagsmöte. I breven kritiserade han kyrkoordningen. Dessa brev orsakade att på kvällen den 14 december, efter att familjen gått till sängs, trängde sig befallningsmannen tillsammans med soldater med laddade gevär in hos kyrkoherden. Yngsta barnet var då ett och ett halvt år.

Boethius har själv beskrivit vad som hände: ”Äfen samma afton kl. 10 vid pass och efter all sådan trohet, kom befallningsmannen samt med Gewaldigern och en hop Soldater med brinnande luntor och mycket annat folk, och ryckte mig ifrån min nattsäng, der iag nyss mig nedlagt, samt ifrån min hustrus och barns sido, emellan deras ömkel, gråt, skrån och förskräckelse, ut på slädan och förde mig så i största hastighet hit till Stockholms Slått, i fängelse.”

Boethius blev dömd till ”förlust av liv, ära och gods” men straffet ändrades till livstids fängelse. Han placerades i Nöteborgs fästning. Hustrun fick som väl var behålla Västerkvarn.

Av kunglig nåd fick Helena Löfgren och de sex barnen bo i Mora tills i maj 1699. År 1704 bönföll hon hos kungen om sin mans befrielse, vilket beviljades men Boethius tackade nej till att bli fri. Barnen var då mellan 8 och 20 år men Boethius överlät på sin hustru att fortsätta att ta hela ansvaret för parets barn.

Efter att Boethius 1705 blev placerad på Danvikens hospital kunde Helena träffa sin man ibland och de brevväxlade. Han intresserade sig också för barnens skolgång. Både Boethius och familjen fick då och då ekonomisk hjälp från andra präster.

Boethius blev frigiven 1710. Han flyttade till sin hustru och deras barn i Västerås. Efter en brand 1714, som förstörde familjens hem, flyttade Helena Löfgren med sin man till Västerkvarn. Sonen Eric brukade då egendomen.

Den 23 februari 1718 blev Helena Löfgren änka. Sedan mannen togs tillfånga 1697 hade

hon i 13 år tvingats att ensam ta ansvaret för sin och för barnens försörjning tills de kunde stå på egna ben. Detta under en svår tid för alla på grund av Karl XII:s krig. Helena Löfgren blev 65 år. I dödboken står det att ”fruu prostinnan” begravdes den 25 februari 1731 och att familjen eller någon annan skänkt 15 riksdaler till kyrkan.

Annika Rullgård

För källor hänvisas till författaren.

Bonddrängen Olof Birgerssons ”Häf-tyg”

Föreningens medlem Margareta Lagerman är en flitig och uppskattad skribent i medlemsbladet. Hon får många intressanta uppslag från Kungliga Vetenskapsakademiens publikation Handlingar.

Det var när jag sökte i Kungliga Vetenskapsakademiens register som jag uppmärksammade artikeln om ”häf-tyg”, en uppfinning som gjorts av bonddrängen Olof Birgersson. Inledningsvis nämner man att akademien ombetts av Kungliga Patriotiska Sällskapet att publicera denna uppfinning i sina *Handlingar*. I sällskapets historik hittar vi berättelsen om Olof Birgersson och hans ”påfund”, ett begrepp man använde vid denna tid. Genom både sällskapets historik och dess protokoll kunde jag nysta vidare i mitt sökande om bonddrängen och hans ”häf-tyg”.

Många personer medverkade och hjälpte Olof Birgersson med hans olika anordningar. Det framkommer ur sällskapets handlingar. Flera är betydelsefulla personer i Kungliga Vetenskapsakademien, andra har framstående positioner i samhället, men alla tycks vilja bidra till att kunskapen om hans anordningar sprids i vidare kretsar. De måste ha insett potentialen vad gällde att underlätta röjning och brytande av ny mark.

Kungliga Vetenskapsakademien (hädanefter kallat akademien) och Kungliga Patriotiska Sällskapet (hädanefter kallat sällskapet) kom att spela betydande roller i Sverige under 1700- och 1800-talen. Akademien kom till år 1739 med inriktning på vetenskaplig forskning med praktisk betydelse som slutresultat. Rönen publicerades i akademiens *Handlingar* på svenska för att kunna nå en vidare spridning över landet. Det vanliga var annars att man skrev på latin. Sällskapet som bildades år 1766 tog sedan i

arv detta nyttighetsperspektiv till ”konsters och slöjders samt rikets näringars uppmuntran”. Enligt sällskapets historik kom man att bli ”ett hela riket omfattande hushållningssällskap”. I fokus var jordbruksfrågor.

Det är därför föga förvånande att man riktar intresset mot bonddrängen Olof Birgerssons för sin tid ganska sinnrika anordning för att forsla bort stora stenbumlingar och därmed röja väg för nya betes- och odlingsmarker.

Första tidningsnotisen

I *Inrikes Tidningar* No 9, 1773 står följande:

Kumbla församling uti Nerike d. 26 Octob. [1772]: En Bonde Dräng wid namn Olof Birgeron, uti Stene By och denna Församling, har för någon tid sedan efter egen uppfinning, med någon, dock icke betydande kostnad, förfärdigadt Mechaniske Werktyg hwarmed Stenar til 9 a 16 cubic alnars storlek kunna af 1, 2 eller högst 3 Karlar utur Jorden upbrytas, och på annat ställe hwart man behagar, bortföras; och blifwa några Skepp:d små Sten på en under Machinen fästad Stenwagn, såsom nödwändig tyngd wid de stora Stenars upbrytande och afförande, wid samma tilfälle bortskaffade. Nyttan af detta påfund har man tydeligen funnit, då Drängens Fader, en Hemmansbrukare i samma By, på få år warit sysselsatt, at til åker upodla 2 Tunneland oduglig och ganska stenbunden mark. Han har med tilhjelp allenast af sin Son, genom denna Machine upbrutit och bortfört så

mycken Sten, at 160 famnar Stengård kring den upodlade Marken blifwit deraf uplagd, hwaribland många Stenar äro så stora som förut anföres. Drängen åstundar wisa prof af sit Påfunds nytta.

Detta är första gången vi stöter på berättelsen om Olof Birgerssons ”påfund”. Bonddrängen var vid denna tid 29 år gammal. Han var född 1744 i Stene by i Kumla socken och i husförhörlängden för tiden skriven hos sin far.

I sällskapets protokoll för den 29 mars 1773 uppmärksammas Olof Birgerssons påfund från notisen i tidningen. Man uppmanar honom att komma in med beskrivning och modell och förespeglar honom även belöning för hans insatser.

I protokollet från den 9 augusti samma år har man fått in beskrivning och modell. Här nämner man det ”unika häftyg” som Olof Birgersson tillverkat och att vittnesbörd finns om dess nytta. Belöningen i form av en förgylld silversked ska översändas. Vidare bestäms att skicka över allt material till akademien och be att de publicerar påfundet i sina *Handlingar*.

I akademiens *Handlingar* för månaderna oktober, november och december 1773, sidan 335, finns följande: *Beskrifning På de Häftyg, som Bonde-drängen OLOF BIRGERSON, ifrån Kumla Socken i Nerike, påfunnit, hwarmed stora Stenar lätteligen kunna upbrytas och bårtföras af Åkrar och Ångar; upsatt, med nödiga förbättringar, af JONAS NORBERG, Commissarius vid Mechaniska Modell Salen i Stockh.* (se medlemsbladets framsida)

Jonas Norberg var direktör för Kungliga Modellkammaren. Grunden för samlingen var Christopher Polhems alla modeller från hans Laboratorium mechanicum för ”lantbrukets, gruvdriftens, fabrikers och slöjders behov”. Hit fördes med tiden modeller från akademien.

Jonas Norberg klargör redan i rubriken att den ritning av Olof Birgerssons anordning som han fått skickad till sig inte är fullständig för förståelsen av densamma. Han har därför funnit det nödvändigt att göra en utförlig beskrivning som kom att täcka åtta sidor. Den modell, ”Stenvagn” (se bild 4), som Olof Birgersson byggde i full skala tillsammans

med Carl Johan Cronstedt (som gått i lära hos Christopher Polhem i dennes Laboratorium mechanicum), finner han inte heller till fyllest.

Norberg avslutar med följande ord: *Jag har varit nödsakad göra denna beskrifning nog vidlyftig, om den skulle blifva något tydlig, efter jag fått ritningen allenast i Perspektif; det är ändock ej för mycket för den, som skall göra inrättningen blott efter ritningen.*

Modeller

Ett stort intresse kom att riktas mot alla modeller som gjordes under denna tidsperiod. Man var angelägen om att kunskapen om alla redskap och ”påfund” skulle på ett pedagogiskt sätt föras ut och spridas till allmänheten. De görs som miniatyrer av papper eller trä. Med tidens gång har nu flertalet av dessa modeller funnit sin väg till Nordiska museets modellsamling. Där har man nogsamt fotograferat, dokumenterat och även kommenterat de gamla modellerna. Så är fallet med Olof Birgerssons totalt fyra anordningar:

1) Stenkran. Källa: Nordiska museet.

2) Vindspel. Källa: Nordiska museet.

3) Stenkärra. Källa: Nordiska museet.

De tre första modellerna är utförda av Olof Birgersson och tillverkade i trä och är miniatyrer.

Den fjärde modellen hade följande uppgifter på katalogkortet och torde ha varit den modell som hamnade hos Jonas Norberg: *Stenvagn uppfunnen av bonden Olof Birgersson från Kumla. Vagnen byggdes i full skala och blev av Cronstedt överförd till ritning som senare låg till grund för denna modell som först fanns i Vetenskapsakademins modellsamling och senare överflyttade till Patriotiska sällskapets modellkammare. 1849 överlämnades denna modell med andra till Lantbruksakademiens lantbrukssamlingar som i sin tur donerades till Nordiska museet 1969. Stenvagn för ett par dragare. Vardera hjulet har två smala järnringar, mellan fram- och bakvagnen två i ställningar på bankarna vridbara trävalsar. Dessa kringvridas medelst hävstänger och ha kedjor som fastkrokas i den om stenen lagda kettingen. Frambalken rörlig under en med valsställning förenad kvadratisk ram.*

4) Stenvagn. Källa: Nordiska museet.

Diskussionerna hade varit livliga hur de olika modellerna man fick in skulle hanteras och hur de framsteg som gjorts inom jordbruket skulle spridas i landet. Modellerna var ju miniatyrer i papper eller trä och svåra för flertalet att förstå och reproducera i full skala. Sällskapet beslöt då 1775 att tillverka och dela ut modeller i full skala. Det första redskap som framställdes och sändes ut var

just Olof Birgerssons så kallade ”stenhävert”. I ett av sällskapets protokoll talar man om vilka ”landsconsilier” som ska erhålla ett exemplar av modellen. I sin historik skriver man sedan att verktyget blev mycket uppskattat. Olof Birgersson reste runt under följande åren mellan de större godsen i mälardalens län och demonstrerade sitt ”häftyg”.

Olof Birgerssons eget brev

I sällskapets *Handlingar* finns ett brev skrivet i mitten av maj 1775 från Olof Birgersson som ger oss en möjlighet att bilda oss en uppfattning om honom. Inledningsvis är tonen vördnadsfull och tacksam för den uppmärksamhet som riktats mot honom för hans ”stenbrytningsverktyg”, något han tillverkat efter ”häf-tyget”. Tonen kan dock inte tyckas direkt underdånig, kanske snarare något lättäm. Han berättar nu om sitt senaste påfund:

Wärktyg synnerligen thertil giordt medelst körande omvända mossa, lägger honom såsom en hösträng (?) at torkas, samt sedan den är wäl torr utseas (?) och brännas: (?) sker detta 1 a 2, högst tre gånger tils man hunnit ned til matjorden, får man merendels så i askan det året, och finna ther en lättodlad plan (?) det andra.

Vi får veta att han kan nås under mitten av maj 1775 i Beateberg eller i trakten runt omkring. Ett av sällskapets protokoll från denna tid visar att två herrar, Sven Bunge och Fabian Wrede, är villiga att engagera Olof Birgersson för att utföra just omnämnda verktyg på sina säten ”till ett rimligt arvode”. De har sina gods på Beateberg och Penningby.

Tillförsikt inför framtiden

Det ”stenbrytningsverktyg” som han här nämner finns dokumenterat i sällskapets protokoll från 1775 med en hänvisning till en liten notis i *Inrikes Tidningar* från samma år. Här uppmanar man den som önskar kontakt med ”den bekante stenbrytaren” Olof Birgersson att vända sig till Örebro eller Kumla socken där han kan nås. Någon eventuell modell av stenbrytningsverktyget går tyvärr inte att finna i Nordiska museets samling.

I samma protokoll nämner sällskapet ytterligare en uppfinning av Olof Birgersson. Man har noterat att följande bidrag förts in i *Inrikes Tidningar*: ”At koka et godt och hälsosamt Dricka utan Säd, är et mycket bekant sätt i de Södra orterne uti Riket.”

I sällskapets historik kan vi följa Olof Birgerssons verksamhet. Man har redan noterat att han far runt och demonstrerar sina ”påfund” i mälardalarna och är mycket uppskattad. Han vidareutvecklar sina stenbrytningsverktyg och har 1782 lämnat in en modell benämnd ”stenkran” (bild 1) som han får belöning för i form av en penningssumma.

Många kretsar runt sällskapet var skeptiska mot att kunna sprida kännedom om olika redskapstyper med hjälp av modeller. Särskilt ansågs det ”överstiga allmogens förmåga att med utgångspunkt från miniatyrer förfärdiga redskap i stort”. Men man kunde se att det

fanns ”betydande slöjdskicklighet” även hos allmogen. Och Olof Birgersson framhålls som ett exempel på ett ”mekaniskt genie”.

Om Olof Birgersson

Här slutar spåren efter Olof Birgersson och hans vidare verksamhet.

I husförhörslängden under 1790-talet står han på mitten av sidan för att några år senare hamna i skymundan längs ner. Anmärkningarna är svåra att tyda. När han så går bort år 1826, 82 år gammal, står han som ”bonddräng”. På något sätt tycker jag att han får förtjänad uppmärksamhet in på 2000-talet genom att vi lyfter fram honom i denna berättelse. I sin samtid syns han ha lyckats göra en nyttig och genombrytande insats som pionjär vad gäller jordbruksredskap. Och som vi kan se helt i Patriotiska sällskapet och Kungliga Vetenskapsakademiens anda.

Margareta Lagerman

Studiebesök på Riksarkivet Täby

En onsdag i mars besökte en grupp från föreningen det ombyggda Riksarkivet i Täby (Arninge-Krigsarkivet) som är center för hela Riksarkivet och där har numera riksarkivariens sitt kontor. Där finns såväl offentliga som enskilda arkiv. I Marieberg förvaras främst äldre material och i Täby yngre arkiv. Beställning av arkivhandlingar till läsesalen gör man via Nationell Arkivdatabas (NAD) antingen hemifrån med eget användarkonto eller på en besöksdator på plats i läsesalen. Det gamla systemet med blanketter som skulle fyllas i har upphört.

I Täby finns ett stort referensbibliotek med bland annat Krigsarkivets alla böcker.

Eftersom kyrkböckerna är skannade har läsarna för mikrofichekort skrotats och fler datorer installerats. Ett grupprum med flera datorer kan användas om man till exempel behöver diskutera sina fynd eller hjälpas åt att tyda texter.

Efter en rundvandring fick vi ta del av arkivmaterial. Första anhalten var kartor. I Riksarkivet finns Nordeuropas största samling av kartor från 1600-talet och framåt. Krigsarkivet som grundades 1805 har från början haft många kartor och en del är digitaliserade. Lantmäteriets historiska kartor

finns numera i Täby. Byggnadsstyrelsens arkiv har ritningssamlingar över statliga hus.

Vid nästa anhalt var temat soldater och båtsmän. I regementsarkiven som inte är digitaliserade finns kontrakt mellan rote-männen och soldaten, torpsynsprotokoll, kommenderingsrullor med mera.

Därefter kom vi till de tjocka pärmar som innehåller de drygt 350 000 namnunderskrifter som lämnades in till riksdagen 1914 med krav på kvinnlig rösträtt. Materialet finns skannat och man söker på län och ort. Ett arbete har påbörjats att transkribera det handskrivna materialet så att det blir sökbar i fritext. Till detta efterlyser man frivilliga.

Det sista arkivet som visades var ett litet enskilt arkiv från Yrkeskvinnors klubb. Bland annat finns medlemsförteckning i kortform med många kända kvinnor: Alva Myrdal, Agda Rössel, Barbro Alving med flera.

Bland faciliteterna är en stor avgiftsfri parkering och ett litet kafé med automater. Om man tänker tillbringa en dag på arkivet rekommenderas att man tar med något att äta. Fullmatade med information som lockar till ett nytt besök vände vi kosan åter till Sollentuna.

Agneta Svensson